

П одсек

Други одсек Цариградског друма, који је од Смедерева скретао ка југу левом или десном обалом Мораве до Равног, касније Ђуприје, пролазио је, углавном, кроз раван и богат крај везујући га тако за знатнија трговачка средишта, Смедерево и Београд на северу, локално тржиште Јагодину на југу, као и за претоварну станицу у Нишу. Због

¹²⁷ Из седамдесетих година постоји списак плата ових службеника; писар је имао дневно 15, надзорник 6 и мубашир 4 акче (Фонд 6, арх. јед. 9, Белград, 13).

¹²⁸ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 2.

¹²⁹ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 4—6.

¹³⁰ Опет истичемо да је то само део који је припадао султану [Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 3].

¹³¹ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 83, 84.

¹³² Ј. Тадић, нав. дело, 416, 417, 424, 426, 429, 430—434, 436.

¹³³ L. Fekete — Gy. Kaldi Nagy, нав. дело, 716.

¹³⁴ Фонд 6, арх. јед. 9, Белград, 13.

изливања и ђудљивог вијугања Мораве, овај део друма прелазио је, у извесним периодима године, па не ретко и лети, кроз мочварне пределе. То је био један од разлога што се у пределима око друма рано јављају знаци запуштености и што је друм све дуже пролазио кроз шуме. Уместо овим делом Цариградског друма, путници су, негде од средине XVI века, све чешће ишли новом трасом пута која је, удаљавајући се од Мораве, непосредно спајала Гроцку са Равним. Овај нови пут имао је преимућство у томе што је скраћивао путовање и избегавао мочварне пределе, али је зато био сасвим без римске подлоге и недовољно искрчен.

РАДИНАЦ. — Село у алувијалној равни Мораве. На месту где се стичу реке Раља и Језава. Првобитно насеље налазило се у Старом Радинцу; одатле је становништво пресељено на данашње место у време кнеза Милоша.¹³⁵ Село се први пут помиње 1516. године, када је било насељено власима; приход од њиховог уштура, који су давали одсеком, износио је 394 акче, а целокупан приход, пошто се село и споља обрађивало, 1.169 акчи.¹³⁶ Ово очигледно показује да је ту постојало неко насеље и пре доласка Турака. Међутим, изгледа да су власи напустили Радинац, јер се не налази у каснијим пописима.

ВРАНОВО. — Село у долини Мораве, између Језаве и Раље. Без сумње је средњовековно насеље, јер се налази у попису из 1476/78. године. Тада се помињу два села под овим именом: Горње и Доње Враново. Прво је било пусто, а становништво другог (20 кућа) становало је на мезри Козомару, која је, вероватно, била у близини. Приход од овог села износио је 1.857 акчи.¹³⁷ Четрдесетак година касније, стање је нешто измењено; у оба села живело је становништво с влашким статусом, а у Доњем Вранову још 34 куће раје, 6 неочењених и 1 удовица. Годишњи приход Доњег Вранова износио је 3.427 акчи, а од влаха оба села, одсеком, 200 акчи.¹³⁸ У попису из 1521/23. уписан је само приход Доњег Вранова у износу од 2.342 акче.¹³⁹ Крајем двадесетих година, међутим, поново се повећао; вероватно да су у питању власи који су постали раја; тада је Доње Враново имало 39 кућа, 1 неочењеног, 3 баштине и 2 млина са по два жрвња, један је радио целе године и припадао је раји, а други пола године. Целокупан приход је износио 19.416 акчи.¹⁴⁰ Даље кретање броја становника овог села током XVI века изгледа овако: 1536. — 26 кућа, 2 неочењена, 1 примићур, приход 4.400;¹⁴¹ 1560. — 19 кућа, 6 неочењених, 1 примићур, приход 3.673.¹⁴² Нешто касније, 26 кућа, 1 примићур, приход 4.400 акчи;¹⁴³ 1572. — 32 куће, 6 неочењених, 1 примићур, раја држи баштину, приход 3.700¹⁴⁴ и, најзад, последњи попис из времена владавине Мурата III

¹³⁵ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 357.

¹³⁶ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 61.

¹³⁷ Смедеревски дефтер No 16 (1476/78), 381, 382.

¹³⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 62.

¹³⁹ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 17.

¹⁴⁰ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 14, 63.

¹⁴¹ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 29.

¹⁴² Смедеревски дефтер No 316 (1560), 106.

¹⁴³ Смедеревски дефтер No МХТ 629 (s. d.), 74.

¹⁴⁴ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 112.

броји у Вранову 44 куће, које све заједно дају дажбине у износу од 7.100 акчи.¹⁴⁵

ВАРОШ. — Ово село данас не постоји. Код места Раље постоји локалитет Варошево на коме се копају остаци рушевина,¹⁴⁶ па је ту, вероватно, било и то некадашње село Варош. То утолико пре што су становници овог села у другој половини XVI века поправљали мост на реци Раљи.¹⁴⁷ Судаћи по имену, можда бисмо могли закључити да је у средњем веку ту постојало неко знатније насеље. Турци га први пут уписују 1516. године; тада се обрађивало споља, што значи да није било насељено; приход је износио 398 акчи.¹⁴⁸ У следећем попису, из 1521/23. године, приход износи 342 акче.¹⁴⁹ Тек касније ће, изгледа, ово село добити своје стално становништво. У попису из 1572. године становници села су, за извесне пореске олакшице, поправљали мост на реци Раљи. Било их је 12 кућа и 1 неожењен. Приход је износио 2.560 акчи.¹⁵⁰ Село, очигледно, није имало услова за развитак, и тиме се може објаснити његов нестанак у каснијем времену, а сигурно је да је на то могао имати утицаја и Цариградски друм, који је туда пролазио.

РАЈА. — Село на левој обали реке Раље, на месту где се укрштају путеви Смедеревска Паланка — Смедерево и Колари — Раља. Насеље је старије него што се до сада претпостављало.¹⁵¹ Током XVI века ту је двапут коначила турска војска.¹⁵² Године 1596. село је имало 199 глава ситне стоке.¹⁵³ Јавља се под именом Раља и Раљић.

МАЛА КРСНА. — Село у долини Језаве. Без сумње је средњовековно насеље, јер се налази у првом попису ових области (1476/78). Звало се Крсна или Крсне, имало је 9 кућа, а приход је износио 537 акчи.¹⁵⁴ У попису из 1516. забележено је да су у њему становали власи који су накнаду за ушур давали одсеком. Поред њих, у селу је било још 9 кућа раје и 2 неожењена; целокупан приход износио је 750 акчи.¹⁵⁵ Током XVI века више се не помиње.

СКОБАЉ. — Село у алувијалној равни Језаве и њене притоке Коњске. Првобитно насеље налазило се, вероватно, на месту које се зове Старо село.¹⁵⁶ Зидови из римског периода, који су ту нађени,¹⁵⁷ указују на постојање старих насеља на овом подручју. Турци ово насеље први пут уписују 1516. године. Тада су у њему живели власи

¹⁴⁵ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 100.

¹⁴⁶ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 361.

¹⁴⁷ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 115.

¹⁴⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 135.

¹⁴⁹ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 23.

¹⁵⁰ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 115.

¹⁵¹ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 360.

¹⁵² Feridun Veу, нав. дело, I, 556.

¹⁵³ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/5.

¹⁵⁴ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 202.

¹⁵⁵ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 55.

¹⁵⁶ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 369.

¹⁵⁷ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 50.

који су плаћали половину ушуре и једна кућа раје. Остало земљиште обрађивали су становници споља. Целокупан приход износио је 5.015 акчи.¹⁵⁸ Приход од 261 акче, уписан 1521/23,¹⁵⁹ очигледно указује на опадање овог села, што је свакако у вези са догађајима око освајања Београда. Крајем двадесетих година долази до пораста; у Скобаљу је тада, поред 7 влашких кућа и 8 одраслих мушких глава,¹⁶⁰ било и 19 кућа раје које су давале дажбине у износу од 4.200 акчи.¹⁶¹ То је и највећи број становника у овом селу у XVI веку. Касније стање изгледа овако: 1536. — 12 кућа, приход 1.500;¹⁶² 1560. — 7 кућа, приход 1.474;¹⁶³ нешто касније — 12 кућа, 1 старац, приход 1.500, и у време владавине Мурата III — 10 кућа, приход 1.400.¹⁶⁴ Последњи податак који нешто казује о величини овог села је приход од ситне стоке у 1596. години; износио је 99 акчи.¹⁶⁵ Скобаљ је, значи, у току читавог XVI века остао село са веома малим бројем кућа.

ОСИПАОНИЦА. — Село у Моравској долини, између Језаве и пруге за Смедерево. Првобитно насеље било је источно од Језаве, између Језаве и Мораве, на месту које се зове Старо село. Кнез Милош их је преселио на леву обалу због поплава.¹⁶⁶ У турским пописима ово село се јавља први пут 1516. године. Тада су у њему живели власи који су давали половину ушуре и раја: 12 кућа и 1 нежењен; ту је била и једна хаса ливада. Приход од раје износио је 1.547, а целокупан приход 2.098 акчи.¹⁶⁷ Крајем XVI века у Осипаоници је било 799 глава ситне стоке.¹⁶⁸

ЛУГАВЧИНА. — Село у долини Мораве. Првобитно село засновано је у селишту, јужно од села. Ту је и данас сеоско гробље. Раселили су се, по предању, због Цариградског друма, а по луговима око саме Језаве које су посели, село је добило своје име.¹⁶⁹ У најстаријем попису турском ових области, 1476/78. године, забележено је село Горња и Доња Лугавчина са 9 кућа и једном удовицом; приход је износио 640 акчи.¹⁷⁰ У свим каснијим пописима бележе се два села: Горња Лугавчина и Доња Лугавчина. Чињеница да су први пут ова села уписана заједно, као и то да постоји само једно селиште, указују да су се ова два села налазила у непосредној близини. Током XVI века број становника у овим селима био је различит. Некад их је било више у Горњој, а некад у Доњој Лугавчини. Године 1516. у Горњој Лугавчини живели су само власи који су плаћали одсеком 150 акчи годи-

¹⁵⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 44.

¹⁵⁹ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 17.

¹⁶⁰ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 222.

¹⁶¹ Смедеревски дефтер No 978 (1521—30), 49.

¹⁶² Смедеревски дефтер No 187 (1536), 46.

¹⁶³ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 110.

¹⁶⁴ Смедеревски дефтери No МХТ 629 (s. d.), 66; No 184 (Мурат III), 103.

¹⁶⁵ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/20.

¹⁶⁶ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 349.

¹⁶⁷ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 46.

¹⁶⁸ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/13.

¹⁶⁹ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 338.

¹⁷⁰ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 230.

пше,¹⁷¹ а у Доњој Лугавчини, поред влаха који су давали половину ушура, било је још 8 рајинских кућа, 2 неожењена и 2 удовице; приход је износио 850 акчи.¹⁷² Године 1521/23. забележено је незнатно повећање прихода у оба села; у Горњој Лугавчини сада је износио одсеком 200,¹⁷³ а у Доњој 859 акчи.¹⁷⁴ Крајем двадесетих година долази до упадљивог пораста броја становника у оба села: у Горњој Лугавчини, поред влаха — 19 кућа, 28 одраслих мушких глава и 2 удовице¹⁷⁵ — било је и 47 рајинских кућа и 5 неожењених. Осим тога, у селу се налазио и рајински млин са једним жрвњем који је радио преко целе године; годишњи приход износио је 7.939 акчи.¹⁷⁶ У Доњој Лугавчини, поред 1 влашке куће и 2 одрасле мушке главе,¹⁷⁷ било је и 15 рајинских кућа и 5 неожењених, приход од њих износио је 1.961 акчу.¹⁷⁸ У следећим пописима стање је овако: 1536. у Горњој Лугавчини 28 кућа, 2 неожењена и 1 муслиман, приход 3.000 акчи,¹⁷⁹ а у Доњој Лугавчини 5 кућа, приход 1.000 акчи;¹⁸⁰ 1560. у Горњој Лугавчини постоји џемат хришћана — 4 куће и 2 муселема, и џемат муслимана — 6 кућа, приход 1.916 акчи,¹⁸¹ у Доњој Лугавчини има само 9 кућа, које су давале приход од 1.562 акче.¹⁸² Године 1572. у Горњој Лугавчини џемат муслимана се повећао на 12, а џемат хришћана је сада бројао 5 кућа. Приход је износио 3.000 акчи;¹⁸³ повећао се и број становника у Доњој Лугавчини; сада је износио 10 кућа, које су све поседовале по једну баштину, и 2 неожењена, приход 4.000 акчи;¹⁸⁴ 1582. приходи у оба села су неизмењени и припадају хасу мирливе.¹⁸⁵ И, најзад, у време владавине Мурата III долази у оба села до извесног повећања броја становника: у Доњој Лугавчини џемат муслимана је исти, само што је уписан још и један чифлук, а број хришћанских кућа се повећао на 6, приход је износио 3.300 акчи,¹⁸⁶ у Доњој Лугавчини било је 19 кућа, приход је остао неизмењен, 4.000 акчи.¹⁸⁷ У којој је мери у овим селима било развијено сточарство даје извесну оријентацију овчарски дефтер с краја XVI века: у Горњој Лугавчини било је 199,¹⁸⁸ а у Доњој 699 глава ситне стоке.¹⁸⁹ Поред близине Цариградског друма, на развитак села имала је утицаја и Морава, која ту јако меандрира и на тај начин одузима или даје земљу атару овог села.¹⁹⁰

¹⁷¹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 5, 9.

¹⁷² Исто, 58.

¹⁷³ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 23.

¹⁷⁴ Исто.

¹⁷⁵ Дефтер влаха Смедеревског санцака No 1011 (1528), 216, 217.

¹⁷⁶ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 22.

¹⁷⁷ Дефтер влаха Смедеревског санцака No 1011 (1528), 217.

¹⁷⁸ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 60.

¹⁷⁹ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 39.

¹⁸⁰ Исто, 37.

¹⁸¹ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 103.

¹⁸² Смедеревски дефтер No 316 (1560), 103, 104.

¹⁸³ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 109.

¹⁸⁴ Исто.

¹⁸⁵ Смедеревски дефтер No 240 (1582), 27.

¹⁸⁶ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 97.

¹⁸⁷ Исто, 97, 98.

¹⁸⁸ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/21.

¹⁸⁹ Исто, 52/13.

¹⁹⁰ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 397.

САРАОРЦИ. — Село је у долини Мораве, између пута за Смедерево и Језаве. Раније се звало Сараорци и првобитно насеље било је у селишту, на десној обали Језаве, 200 метара далеко од реке.¹⁹¹ Не налази се у пописима XVI века.

КЛЕНОВАЦ. — Данас не постоји. Уколико је читање имена тачно, ово село је могло да буде на месту Кленовцу, западно од села Лозовика. Чињеница да је хранило поштанске коње, што значи да је било на друму, чини ову претпоставку прихватљивом. Турци Кленовац први пут уписују 1516. године. Тада су у њему биле 3 рајинске куће и власи који су давали половину ушура, приход је износио 926 акчи. Један део земљишта обрађиван је и споља, а ту су се налазили и виногради,¹⁹² који на овом простору постоје и данас.¹⁹³ Године 1521/23. забележен је приход у износу од 1.435 акчи,¹⁹⁴ што показује несумњив пораст броја становника. Нешто касније, у Кленовцу је уписано 9 хришћанских и 20 муслиманских кућа, као и 1 кућа раје. Приход је износио 4.019 акчи. Међу муслиманима је 7 исламизираних.¹⁹⁵ У другој половини XVI века то је било велико село са искључиво муслиманским становништвом; 1572, поред имама, постоје 44 куће и 4 неожењена, приход износи 5.844,¹⁹⁶ а у време владавине Мурата III број кућа се пење на 65, док је неожењених било 13, приход је износио 10.000 акчи.¹⁹⁷ Становници су, као што је поменуто, хранили коње за поштанску службу.¹⁹⁸ Изгледа да су се у знатној мери бавили сточарством; године 1596. забележено је у селу, одсеком, 899 глава ситне стоке.¹⁹⁹

ЛОЗОВИК. — Данас село у долини Мораве. Да је ту постојало насеље веома рано, потврђују налази у Валозима код Чесме,²⁰⁰ као и чињеница да се Лозовик налази у најстаријем турском попису ових области (1476/78). Тада су у њему биле 21 кућа и 1 удовица, приход је износио 1.361 акчу.²⁰¹ У каснијем времену становништво је напустило Лозовик; у попису из 1516. године, наиме, забележено је да су се становници настанили у другом селу, па су се уместо њих населили власи који су плаћали одсеком. Од старих становника остало је само 7 кућа и 4 неожењена, приход је износио 973 акче.²⁰² Године 1521/23. приход је био нешто мањи, 518 акчи.²⁰³ Тиме се исцрпљују подаци о овом селу у XVI веку, што не мора да значи да је било напуштено.

ВИНИЦА. — Данас ово село не постоји и изгледа да је ишчезло доста рано. Налазило се, претпостављамо, на месту званом Вионица,

¹⁹¹ Исто, 362.

¹⁹² Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 58.

¹⁹³ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 334.

¹⁹⁴ Смедеревски дефтер No 135, 43.

¹⁹⁵ Смедеревски дефтер No 978, 72.

¹⁹⁶ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 98, 99.

¹⁹⁷ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 87, 88.

¹⁹⁸ Смедеревски дефтери No 517 (1572), 98, 99; No 184 (Мурат III), 87, 88.

¹⁹⁹ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/14.

²⁰⁰ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 337.

²⁰¹ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 197.

²⁰² Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 98.

²⁰³ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 19.

у атару села Голобока.²⁰⁴ Х. Дерншвам помиње у свом путопису сиромашно српско село Виницу, једну миљу удаљено од Ливаде.²⁰⁵ Под истим именом бележе је и турски пописи. Први пут је уписана 1516. године; у њој су тада живели власи који су давали половину ушуре и 4 куће раје. У селу су били још уписани једна баштина и рајински млин; приход је износио 1.183 акче. У највећој мери била је заступљена култура винограда.²⁰⁶ Пред крај двадесетих година село Виница имало је 43 куће, 4 нежењена и 2 баштине, у селу је преко целе године радио рајински млин, укупан приход износио је 3.137 акчи.²⁰⁷ Осим раје, ово село насељавало је и становништво са влашким статусом: 12 кућа, 17 одраслих мушких глава, 2 удовице, 7 ратаја, 12 одраслих мушких глава, 1 теклић и 2 одрасле мушке главе.²⁰⁸ Осамдесетих година приход од Винице припадао је хасу мирливе, износио је 5.000 акчи.²⁰⁹ С обзиром на то да је имало велики број ситне стоке, крајем XVI века забележено је, одсеком, 1.999 глава,²¹⁰ у овом селу било је веома развијено сточарство.

МИЛОШЕВАЦ. — Село у долини Мораве, од реке је удаљено три до четири километра. Првобитно насеље било је у селишту, на обали Бистричине. Низ предмета ископаних у Ђелијама, ближе Морави, као часна трпеза, камени свећњак и сребрна звездица,²¹¹ упућује на претпоставку да је ту у средњем веку постојало значајно насеље. Чињеница да у најстаријем турском попису ових области, 1476/78. године, Милошевац има 242 куће и 2 удовице, са укупним приходом од 1.089 акчи,²¹² чини ову претпоставку прихватљивијом. Не треба посебно истицати да је Милошевац у то доба био највеће насељено место на подручју Србије и да Београд има толико становника тек 1536. године.²¹³ Занимљиво је да Милошевац током читавог XVI века, упркос великом броју кућа, понекад је достигао и 300, задржава статус села. Становништво се састојало из раје, чији је највећи део због дунђерске службе на смедеревској тврђави уживао извесне пореске олакшице, и номада — *hauptane*, припадали су тимару и међу њима је било муслимана. Број становника се током XVI века овако кретао. Године 1516. — раја: 244 куће, 21 нежењен и 2 удовице; номади: 26 кућа и 12 нежењених.²¹⁴ Почетком двадесетих година: 257 кућа раје, број номада се не бележи;²¹⁵ крајем двадесетих година: 318 кућа раје, од којих само 19 кућа није вршило дунђерску службу, и 18 влашких

²⁰⁴ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 300. Ту је откопан и велики бакарни суд у облику казана (Исто, 211).

²⁰⁵ Н. Dernschwam, изд. Fr. Babinger, нав. дело, 260.

²⁰⁶ Смедеревски дефтер No 1007, 76.

²⁰⁷ Смедеревски дефтер No 978, 55.

²⁰⁸ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011, 224.

²⁰⁹ Смедеревски дефтер No 240 (1582), 15.

²¹⁰ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Ја-годину No 21 (1596), 52/14.

²¹¹ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 343.

²¹² Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 195, 196.

²¹³ Х. Шабановић, нав. дело, 268—275.

²¹⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 20, 21, 51, 67, 68.

²¹⁵ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 3.

кућа са 6 одраслих мушких глава.²¹⁶ Знатно смањивање броја становника Милошевца, по попису из 1536. има само 36 кућа,²¹⁷ не мора да се узме као поуздан податак, јер је дефтер о коме је реч погрешно увезан. Но, изгледа да је ипак дошло до извесног опадања села, јер се 1560. у Милошевцу налази: 1 примићур, 225 кућа и 69 номада.²¹⁸ Нешто касније број кућа се попео на 357,²¹⁹ што представља и највећи број кућа у овом селу у времеу о коме је овде реч. Седамдесетих година број кућа се поново смањује, износи 198 и 27 номада,²²⁰ да би се у време владавине Мурата III попео на 207 и 33 номада.²²¹

Ово опадање броја становника, чак и када је знатно, може се објаснити, углавном, епидемијама, гладним годинама и разним природним недаћама. Међутим, оно што изазива посебну пажњу је чињеница да је Милошевац кроз све време имао велики број становника, често већи од многих градова, и то чак и тада кад је у овом селу долазило до опадања. Плодно земљиште око села и пореске олакшице које је становништво уживало од најранијих времена без сумње су умногоме допринели развоју овога насеља. Ипак, верујемо да то није имало одлучујући утицај, јер је постојао још низ села која су имала исте услове, па ипак нису успела да се развију у знатнија насеља. За сада, међутим, нисмо у могућности да утврдимо факторе који су имали пресудног утицаја на развој Милошевца.

ТРНОВЧА. — Село удаљено од Мораве 1.500 метара. Првобитно насеље било је, по предању, у селишту заједно са Ливадицом, Великим Орашјем и Крњевом. Кад су дошли Турци, становништво данашње Трновче напустило је селиште и пошло у шуму око Савановца. Али, пошто ни ту нису били сигурни од Турака, „оду у трње“ ближе Морави и оснују данашњу Трновчу.²²² Ово село забележено је само у попису из 1516. године; тада је имало 40 кућа и 6 неожењених. Приход је износио 4.466 акчи.²²³

ЛИВАДИЦА. — Село Ливадица или Доња Ливадица налази се у равници између Ресавчине и Мораве. Првобитно насеље било је између Великог Орашја и Велике Плане; то место с леве стране Мораве и сада се зове Стара Ливадица. Село се неколико пута пресељавало: прво с леве на десну обалу Мораве, па поново на леву, а затим на исток код Жабара. У прошлом веку један део породица напустио је и ово место и населио данашњу Доњу Ливадицу; насеље код Жабара називало се Горња Ливадица.²²⁴ Средином XVI века Ливадица се налазила на левој обали Мораве, јер је на свом путу за Цариград, који је водио левом обалом Мораве, помињу А. Вранчић и Х. Дери-

²¹⁶ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 11; Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 203.

²¹⁷ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 72.

²¹⁸ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 173—175.

²¹⁹ Смедеревски дефтер No МХТ 629 (s. d.), 41—43.

²²⁰ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 138, 139.

²²¹ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 119—124.

²²² Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 371.

²²³ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 42.

²²⁴ М. Миладиновић, нав. дело, Насеља, 25, 74, 75.

швам. Бранчић још додаје да је лежало на потоку Јасеници и у шуми Ломници.²²⁵ Овде је постојало насеље већ у средњем веку; године 1381, међу селима која кнез Лазар поклања манастиру Раваници налази се и село Ливадица на Морави.²²⁶ У попису из 1521/23. године забележен је приход села Ливадице у износу од 1.000 акчи.²²⁷ У нешто каснијем времену насељава га становништво с влашким статусом: 14 кућа, 11 одраслих мушких глава, 3 удовице и 1 ратај.²²⁸

МАРКОВАЦ. — Село на месту где Лепеничка долина прелази у Поморавље. Првобитно насеље било је у Лучици, месту на самој обали Мораве. Због поплава померило се, најпре у селиште, па одатле на данашње место.²²⁹ Марковац је, сасвим сигурно, средњовековно насеље; налази се у најстаријем турском попису Србије.²³⁰ Тада су у њему биле 22 хришћанске куће; целокупан приход од села износио је 1.558 акчи.²³¹ Почетком треће деценије XVI века у Марковцу је забележен приход од 1.656 акчи.²³² Следећа два пописа показују да је у овом селу поред раје — 36 кућа, 8 неожењених, 5 баштина, приход 7.946²³³ — живело и становништво с влашким статусом.²³⁴ Шездесетих година у Марковцу је забележено 26 кућа и 17 неожењених, укупан приход износи 8.613 акчи.²³⁵ Десетак година касније: 34 куће које су све држале баштине, приход је неизмењен;²³⁶ у време владавине Мурата III, 24 куће и 1 неожењен.²³⁷ Крајем XVI века у Марковцу је забележено, одсеком, 299 глава ситне стоке.²³⁸

ГЛАВА. — Данас ово село не постоји. Турски извор, попис из 1528/30, бележи да се село Глава налази близу мезре Црквине.²³⁹ По Б. Дробњаковићу, у Црквинама, засеоку Марковца, на месту које се звало Глава, било је, по предању, велико насеље у коме се налазила црква, задужбина деспота Стефана. Брежуљак на коме су Црквине, каже Б. Дробњаковић, и сада се зове Главича.²⁴⁰ Ова два, готово истоветна податка несумњиво указују да се село Глава налазило у Црквинама или њиховој непосредној близини. Да је у питању средњовековно насеље, како „памти“ предање, потврђује и словенско име села. Забележено је први пут у попису из 1528/30. године; тада је имало 15 кућа и двојицу неожењених; приход од села износио је 2.178 акчи.²⁴¹

²²⁵ A. Verancsics, нав. дело, МНН SS, II, 301, 302; H. Dernschwam, изд. Fr. Babinger, нав. дело, 6.

²²⁶ Влад. Петковић, нав. дело, 57.

²²⁷ Смедеревски дефтер No 135, 84, 88.

²²⁸ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011, 154, 155.

²²⁹ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 161.

²³⁰ По Т. Радивојевићу, основан је пре 210 година (Исто, 160).

²³¹ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 407, 408.

²³² Смедеревски дефтер No 135, 40.

²³³ Смедеревски дефтер No 978, 67.

²³⁴ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011, 332.

²³⁵ Смедеревски дефтер No 316, 230, 231.

²³⁶ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 256, 257.

²³⁷ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 111.

²³⁸ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Ја-
годину No 21 (1596), 52/16.

²³⁹ X. Шабановић, нав. дело, 221.

²⁴⁰ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 13, 222.

²⁴¹ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 264.

Село касније, изгледа пре средине XVI века, добија дербенцијски статус, јер се налазило на опасном месту. Шездесетих година у њему је забележено 27 дербенција које су давале дажбине у износу од 1.809 акчи.²⁴² Можда је скретање друма довело до опадања села, јер у време владавине Мурата III у Глави су забележене само 3 куће и приход од 1.000 акчи.²⁴³ Пошто се налази у аустријском попису из 1718. године,²⁴⁴ ишчезло је, значи, у каснијем времену.

ЛАПОВО. — Данас варошица на странама врло благо нагнутих рудничких изданака. Ово подручје обилује римским и средњовековним налазима.²⁴⁵ Сасвим је тачно народно предање, када је реч о старини овог насеља, да је Доњи Крај, који се у почетку звао Жабарци, старији од Горњег.²⁴⁶ У првом турском попису, наиме, налази се село Жабаре, у коме су се држали пазар и вапсар; имало је 85 кућа и 9 удовица, приход је износио 7.685 акчи.²⁴⁷ Нешто даље забележено је још да становници села Марковца станују заједно са становницима Жабара.²⁴⁸ Само Лапово, под именом Липова, уписано је први пут 1516. године. Насељавали су га власи, 2 куће, који су давали цео ушур. Но, будући да је то било недовољно, обрађивано је и споља; укупан приход од села износио је 1.213 акчи.²⁴⁹ Село Жабаре или Жабар помиње се још у два пописа: у првом, из 1536. године, има 1 муслиманску и 13 хришћанских кућа и 3 нежењена, приход износи 2.224 акче.²⁵⁰ У другом, који потиче из средине XVI века, има 2 муслиманске и 36 хришћанских кућа, 6 нежењених и 1 примићура, приход износи 3.977 акчи.²⁵¹ Село Лапово, у облику Цопави, унео је у свој путопис Унгнадов путописац.²⁵² Налази се, иначе, на картама XVIII века.²⁵³ Из турског периода сачувани су остаци друма *Стари друм* и име поља Караула.²⁵⁴

ЛУКОВИЦА. — Сачувано народно предање да се некада село Доњи Рачник звало Луковица²⁵⁵ помаже нам да ближе утврдимо где се ово село налазило. Међутим, други део предања — да је од села Луковице постао прво Рачник, па затим Доњи и Горњи Рачник — не може се прихватити, јер су села Рачник и Луковица постојала, како то показују званични пописи, истовремено. Да је ова убикација тачна, потврђују и белешке путника; А. Вранчић²⁵⁶ и Шт. Герлах²⁵⁷ помињу пред Јагодином за пролаз опасну гору Луковицу. Осим тога, и у турским званичним пописима наводи се да Луковица припада Јагодини. Иначе,

²⁴² Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 21.

²⁴³ Смедеревски дефтери No 166 (Мурат III), 101; No 240 (1582), 22.

²⁴⁴ Д. Пантелић, нав. дело, Споменик, XCVI, 25.

²⁴⁵ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 151.

²⁴⁶ Исто.

²⁴⁷ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 405, 406.

²⁴⁸ Исто, 407.

²⁴⁹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 146.

²⁵⁰ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 27.

²⁵¹ Смедеревски дефтер No MXT 629 (s. d.), 234.

²⁵² Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXII, 216.

²⁵³ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 149.

²⁵⁴ Исто, 151.

²⁵⁵ Ст. Нијазовић, нав. дело, Насеља, 30, 137.

²⁵⁶ А. Verancsics, нав. дело, MHN SS, II, 304.

²⁵⁷ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 52.

без сумње је средњовековно насеље. У првом попису ових области њено становништво — 31 кућа — има дербенцијски статус. Укупан приход од села износио је 670 акчи.²⁵⁶ Чetrдесетак година касније, село има 85 кућа и 30 неожењених. Приход износи 3.290 акчи.²⁵⁹ Почетком двадесетих година XVI века приход је незнатно повећан: 3.368 акчи,²⁶⁰ а крајем двадесетих година у овом селу забележено је и влашко становништво: 12 кућа, 28 одраслих мушких глава, 2 удовице, 2 ратаја и 1 одрасла мушка глава.²⁶¹ Средином XVI века појављују се два села под овим именом: Горња Луковица и Луковица, позната и под именом Доње Луковице. Прво је имало 43 куће²⁶² и 14 неожењених, приход 2.445 акчи, а друго 75 кућа²⁶³ и 17 неожењених, приход 5.782 акче. Оба су имала дербенцијски статус, јер су се, као што је забележено, налазила на опасном и прометном месту.²⁶⁴ Пред крај XVI века дошло је у оба села до упадљивог опадања броја становника: Горња Луковица је имала 10 кућа, приход 1.207 акчи, а Луковица 28 кућа, приход 4.500 акчи.²⁶⁵ Становници Јагодине, који су вршили дербенцијску службу, морали су, поред осталог, да прате до овог села хазну која је ишла из Цариграда турским посадама у Угарској.²⁶⁶

ЛАНИШТЕ. — Село на левој обали реке Белице. У попису из 1476/78. забележено је у њему искључиво становништво с влашким статусом: 18 кућа и 11 одраслих мушких глава.²⁶⁷ Крајем двадесетих година XVI века њихов број је знатно већи: 40 кућа, 68 одраслих мушких глава, 3 баштине, 1 удовица, 3 ратаја, 2 одрасле мушке главе, 1 баштина и 1 одрасла мушка глава.²⁶⁸ У другој половини XVI века село Ланиште има само 25 рајинских кућа и 14 неожењених, приход од села износи 5.375 акчи.²⁶⁹ Крајем XVI века овде је забележено, одсеком, 25 глава ситне стоке.²⁷⁰

МУТИЛОВАЦ. — У Левчу данас не постоји ниједан локалитет с овим или сличним именом. Претпостављамо да се ово село налазило код села Пањевца, јер су његови становници чували дербенд чије се име са доста сигурности чита Пањевац.²⁷¹ Иначе, Мутиловац (Мутуловац) се помиње први пут 1381. године у хрисовуљи кнеза Лазара манастиру Раваници.²⁷² У првом попису ових области у Мутиловцу су забе-

²⁵⁶ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 201.

²⁵⁹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 102, 103.

²⁶⁰ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 34.

²⁶¹ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 402.

²⁶² У збиру је забележено само 27.

²⁶³ У збиру је забележено 51.

²⁶⁴ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 143, 145.

²⁶⁵ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 248, 250.

²⁶⁶ Смедеревски дефтери No МХТ 632 (s. d.), 136, 137; No 166 (Мурат III), 242, 243.

²⁶⁷ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 129.

²⁶⁸ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 377, 378.

²⁶⁹ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 148, 149.

²⁷⁰ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/21.

²⁷¹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 88.

²⁷² Влад. Петковић, нав. дело, 56.

лежене 1 кућа и 1 удовица.²⁷³ У XVI веку Мутиловац се развио у велико село: 1516. године имао је 82 куће, 44 нежењена и 1 удовицу, приход је износио 4.470 акчи,²⁷⁴ а у другој половини XVI века 41 кућу и 18 нежењених.²⁷⁵ Његови становници су, као што је већ поменуто, чували дербенд. Ако се суди по приходима, изгледа да је у знатној мери било развијено виноградарство.

БУКОВЧА. — Село на левој обали Белице, северозападно од Јагодине. Постојало је, сасвим сигурно, и у средњем веку; године 1476/78. у Буковчи је забележена 31 кућа, а приход од села износио је 1.686 акчи.²⁷⁶ Почетком XVI века ту је било 30 кућа, 6 нежењених и 1 удовица, приход је износио 3.803 акче.²⁷⁷ Чињеница да се 1582. године уз Јагодину помиње и мезра Буковча²⁷⁸ значила би да је ово село у то време било напуштено. С обзиром на то да се ово село не налази у пописима до краја XVI века, ова претпоставка је сасвим прихватљива.

ЈАГОДИНА. — Када је реч о Јагодини XVI века, оно што треба најпре истаћи јесте чињеница да је она спадала у ретка насеља на Цариградском друму која су на путнике остављала пријатан утисак. Плодна равница у којој је лежала и здрава клима имали су пресудног утицаја на стварање таквог лика овог места. Јер, баш захваљујући тим погодним природним условима, Јагодина је постала место у коме су радо боравили турски тимарници, а они су, може се рећи, били ти који су умногоме изградили ово место и на тај начин допринели да се Јагодина на посебан начин издвоји из низа осталих насеља на друму. Фрагментарна турска обавештења о тимарницима у Јагодини²⁷⁹ употпуњују подаци из путописа XVI и XVII века. Тако је 1572. године царски посланик Давид Унгнад заноћио у Јагодини код једног бега, а у дневнику о његовом путовању је речено да је то место делимично насељено спахијама.²⁸⁰ Шест година касније, Шт. Герлах је записао да у Јагодини има мало српских хришћана, а знатно више спахија и других војника.²⁸¹ Таквих података има и из XVII века. Анонимни пратилац барона де Корманена записао је сасвим тачно да је Јагодина „велика варошица са лепим положајем, у којој има више Турака него хришћана зато што у њој живи већина спахија с тимарима који се налазе у том крају“.²⁸² О положају Јагодине и њене шире околине у турском тимарском систему сведочи чињеница да су за њу били везани и неки од крупнијих турских феудалаца. Тако је, на пример, средином XVI века припадала Дервиш-бегу, сину чувеног Бали-бегу, освајача Београда. Дервиш-бег, који је у то време беговао у Сегедину, бринуо се у знатној мери за Јагодину. Он је, колико смо могли да

²⁷³ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 226.

²⁷⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 88.

²⁷⁵ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 154.

²⁷⁶ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 204.

²⁷⁷ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 55.

²⁷⁸ Смедеревски дефтер No 24 (1582), 15.

²⁷⁹ Средином XVI века забележена су два тимарника [Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 136, 137]. У осталим пописима их не налазимо.

²⁸⁰ P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXII, 217.

²⁸¹ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 52.

²⁸² P. Самарџић, нав. дело, 170.

утврдимо, ту подигао џамију, сахат-кулу, свој сарај с двориштем и у непосредној околини Јагодине населио групу од 40 угарских породица и 10 нежењених мушкараца. У катастарском дефтеру из шездесетих година забележено је да је Дервиш-бег населио „неслободне робове“ на мезри Добрањи (Добрана или Добране),²⁸³ у близини Јагодине.²⁸⁴ Занимљиво је да је ово забележено и у путописима. „По наредби Дервиш-беговој“, каже Х. Дерншвам, „око Јагодине се било преселило из печујског краја много Угра са женама и децом. И ту су имали једног угарског попа“.²⁸⁵ Вероватно је Дервиш-бег највише допринео да се Јагодина развије у прометнију касабу на Цариградском друму. Зато није претерано тврђење Евлије Челебије да све задужбине у Јагодини припадају Дервиш-бегу.²⁸⁶ Већ у попису из 1476/78. године је записано да се у Јагодини држе пазар и вашар.²⁸⁷ Трговци и занатлије окупљали су се ту због богатства краја и погодног сплета путева. Ту су они могли куповати земљорадничке и сточарске производе од турских тимарника и околних сељака; поред тога, они су, нарочито спахијама, продавали доведену робу или своје производе. Тржна такса је од најранијег времена представљала значајну ставку у збиру прихода од Јагодине. Њен износ се током XVI века кретао од 4.500 до 3.000 акчи. Истина, тачан износ не знамо, јер је обично бележена са још неколико мањих пореза.²⁸⁸ За каравансарај, о коме говори низ путописаца, барон Вратислав је забележио да је про-стран,²⁸⁹ а Р. Лубенау да је велики и леп. Исти писац је дао драгоцен податак да у касаби има још неколико лепих конака и да је преко реке саграђен леп камени мост.²⁹⁰ После њих, 1584. године, М. Безолт је забележио да у варошици има неколико камених каравансараја,²⁹¹ што је, без сумње, претерано, јер је знатно касније, 1611. године, Венерн дао податак да у Јагодини постоје два каравансараја.²⁹² Како се Јагодина у том погледу развијала можда најбоље сведочи доста поуздани Кикле кад 1658. пише да у Јагодини постоји велики безистан и два хана.²⁹³ Ову слику ће, без сумње, допунити и подаци Евлије Челебије, без обзира на то што су претерани. „Ту се налази“, пише он, „један леп хамам, више ханова, стотину дућана, јавна кухиња (imaret), мусафирхана (dar ez-ziyafe) и друге грађевине, а све су задужбине Дервиш-бега Јахјапашића, јер је он изградио ово мјесто“.²⁹⁴

²⁸³ Овај локалитет данас не постоји. Налазио се, сасвим сигурно, код данашњег села Трнаве, јер 1395. године кнегиња Милица са синовима даје манастиру св. Пантелејмона на Светој Гори „село у Белици Трнава више Добране“ (Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 518). У попису из 1516. забележено је село Добрање (Добране) у Јагодини; имало је 6 кућа и обрађивало се споља [Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 102].

²⁸⁴ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 136, 137.

²⁸⁵ H. Dernschwam, изд. Fr. Babinger, нав. дело, 259.

²⁸⁶ Evlija Celebi, изд. H. Šabanović, нав. дело, 67.

²⁸⁷ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 223, 224.

²⁸⁸ Смедеревски дефтери No 1007 (1516), 89, 90; No MXT 632 (s. d.), 136, 137; No 166 (Мурат III), 242.

²⁸⁹ P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 140.

²⁹⁰ О. Зиројевић, нав. дело, *Годишњак*, XIII, 56.

²⁹¹ P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXXIX, 60.

²⁹² Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 143.

²⁹³ Р. Самарџић, нав. дело, 196.

²⁹⁴ Evlija Celebi, изд. H. Šabanović, нав. дело, 67.

Иако за то немамо посредних података, највероватније је да је, од времена до времена, у Јагодини било више привремених него сталних трговаца и занатлија, па можда и Дубровчана. Услови за трајне послове већег броја трговаца и занатлија није било, као ни у већини других места у Србији, јер је градско становништво било веома мало и размена се могла брзо обавити.

Јагодина се развијала на терену који је већ дао поједине археолошке налазе, а дао би, поуздано, и више да о њима није готово први и последњи говорио Ф. Каниц.²⁹⁵ У средњем веку први пут се помиње 1399. године,²⁹⁶ али М. Динић каже да „не знамо шта је она заправо тада била, град, село или само летњиковоцац деспотов“.²⁹⁷ За турску Јагодину XVI века претпоставља се, са доста сигурности, да је заузимала онај угао између железничке пруге и друма за село Рибаре. Као потврда за то служе, поред бележака савремених путника, и растурени остаци ћерамида и цигала по том простору, па и приче о наласку темеља у земљи при орању. Насеље се стално померало и ширило према џамији и данашњем средишту вароши.²⁹⁸ На овом тлу турске спахије, војници, трговци и занатлије подизали су своје куће, међу којима је доминирао сарај поменутог Дервиш-бега. По Х. Дерншваму, ова кућа била је ограда као неко сељачко двориште једним зидом од иловаче или непечене цигле. На улазу у двориште била је велика капија, а поред ње соба са огњиштем и једна стаја за неколико коња. Према капији је била дрвена кућа, подигнута на некој старој згради и зидинама. Коњушница није била ни упола саграђена. Кућа је имала две ћелије са огњиштима, а у средини ходник, све отворено, без патоса и нарочитог тавана. Пред кућом, преко улице, било је исто тако једно пространо ограда двориште са истом дрвеном сељачком зградом за жене истога паше.²⁹⁹ Х. Дерншвам је две године касније, 1555, био сведок подизања нове џамије.³⁰⁰ Р. Лубенау, коме се Јагодина са брега учинила као неки велики град, затекао је две велике џамије окружене мноштвом малих, ниских кућа. Ту је, на једној високој дрвеној кули, био и сат, што је, иначе, у Турској била реткост; направио га је, каже Р. Лубенау, неки немачки сајџија у време владавине једног бега.³⁰¹ Реч је, очигледно, о Дервиш-бегу. Да су у Јагодини у то време постојале две џамије сведочи неколико путописаца: М. Безолт,³⁰² Венерн,³⁰³ Кикле,³⁰⁴ а Шт. Герлах је 1578. године забележио да је једна од њих веома лепа.³⁰⁵ По М. Безолту, у овој џамији били су сахрањени неки бег и његов син.³⁰⁶ Реч је,

²⁹⁵ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 120.

²⁹⁶ К. Јиречек, нав. дело, Споменик, XI, 45.

²⁹⁷ *Археолошки споменици и налазишта у Србији*, II, 52. Године 1411. овде је Стефан Лазаревић издао још једну повељу (Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 466).

²⁹⁸ Е. Цветић, нав. дело, 14.

²⁹⁹ Н. Dernschwam, изд. Fr. Babinger, нав. дело, 6.

³⁰⁰ Исто, 259.

³⁰¹ О. Зиројевић, нав. дело, *Годишњак*, XIII, 56, 57.

³⁰² Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXXIX, 60.

³⁰³ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 143.

³⁰⁴ Р. Самарџић, нав. дело, 196.

³⁰⁵ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 52.

³⁰⁶ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXIX, 60.

свакако, о чувеном Дервиш-бегу. Вратислав је записао да се једна џамија налази одмах на улазу у варош и да је покривена оловом; друга је била према каравансарају, а пред њом од белог мермера изграђен бунар.³⁰⁷ Становници Јагодине имали су и хамам, који помињу А. Волф³⁰⁸ и М. Безолт; по овом последњем, био је сличан будимском.³⁰⁹ Као и у свим турским касабама, и у Јагодини је било јавних чесама. М. Безолт помиње чесму пред џамијом где се Турци перу и још две чесме.³¹⁰ За ону пред џамијом Вратислав каже да је била изграђена од белог мермера,³¹¹ а Џ. Бурбури, знатно касније, пише да је Јагодина обилата чесмама.³¹² Шт. Герлах је оставио податак о мектебу у Јагодини,³¹³ који такође сведочи о броју и друштвеном положају муслиманских становника.

У првим турским пописима Јагодина је село. Статус касаве добија, изгледа, тек средином XVI века. Паланка је овде подигнута доста касно, први пут се помиње 1620. године,³¹⁴ али изгледа да није дуго била активна, јер је у време проласка Евлије Челебије већ запуштена.³¹⁵ Можда зато што су се у близини Јагодине налазиле две паланке, а уз то је и хришћанско становништво места имало већ од средине XVI века дербенџијски статус. Њихова основна дужност била је да царску казну која се слала из Цариграда у Угарску прате до дербенџијског села Јуковице. Осим тога, имали су и разне друге државне службе.³¹⁶ На тај начин било је, углавном, решено питање обезбеђења саобраћаја на овом подручју.

Са померањем места према данашњем средишту померао се и Цариградски друм, и док је најстарији траг овог друма изгубљен негде у пољу, касније се зна да је ишао поред обе џамије и каравансараја. Од средине друге половине XVI века ту је постојала и поштанска пошта — мензилхана, јер су становници Јагодине од тог времена имали обавезу да хране поштанске коње.³¹⁷

Готово на све путописце Јагодина оставља утисак варошице, понекад чак истичу да је била велика варошица. Јагодина је заиста увек била знатно насеље, па чак и у време када је имала статус села. У првом попису ових области, поред 101 куће раје и 4 удовице, Јагодину насељавају и власи: 26 кућа, 23 одрасле мушке главе и 1 теклић.³¹⁸ Првих деценија XVI века у Јагодини је забележена само раја — 98 кућа, 26 неожењених и 2 удовице.³¹⁹ Шездесетих година Јагодина је касаба са једном муслиманском махалом која носи име по џамији покојног Дервиш-бега и џематом хришћана. Поред 110 муслиманских

³⁰⁷ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 140.

³⁰⁸ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXIX, 29.

³⁰⁹ Исто, 60.

³¹⁰ Исто. Издавач је превео *бунар*; међутим, овде је, без сумње, реч о чесми односно чесмама.

³¹¹ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 140.

³¹² Ст. Новаковић, нав. дело, ГНЧ, XVII, 84.

³¹³ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 52.

³¹⁴ Р. Mundy, нав. дело, 70.

³¹⁵ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 67.

³¹⁶ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 136, 137.

³¹⁷ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 242, 243.

³¹⁸ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 223, 224, 40, 41.

³¹⁹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 89, 90.

кућа, уписани су још хатиб, имам, два муџезина и два тимарника; хришћана је било знатно мање — 40 кућа и 22 неожењена. Осим њих, уписан је и џемат робова Дервиш-бега: 40 кућа и 10 неожењених. Они су били насељени на мезри Добраћи код Трнаве.³²⁰ Дервиш-бег их је преселио, како нас обавештава Х. Дерншвам, из околине Печуја.³²¹ Следећи попис, настао у време владавине султана Мурата III, показује да је и Јагодина, као и већина насеља на друму, била погођена општим опадањем Царства. Истина, број хришћанских кућа се у то време био попео на 77, али је зато муслиманских било само 27; међу њима су били уписани имам и муџезин.³²² Број исламизираних је знатан; у првом попису забележено је укупно 25 синова Абдулаха,³²³ а у другом 8.³²⁴ Зато није претерано тврђење Евлије Челебије да сви становници Јагодине говоре бошњачки и да су „потури“.³²⁵

Што се тиче имена овог места, оно се јавља у неколико облика: ~~Јагода, Јагодна, Јагодна~~. Овај последњи облик је најчешћи; тако се Јагодина називала у средњем веку,³²⁶ тако су је називали и Турци, а по Милићевићу, тај се облик чуо и у његово време.³²⁷ Облик *Eperies*, који се сусреће код Р. Лубенауа³²⁸ и А. Волфа,³²⁹ дошао је, претпоставља се, отуда што су у околини Јагодине били насељени Угри, а Епериш је и данас једно село у северној Мађарској, одакле су они дошли.³³⁰

МИХАТОВАЦ. — Село Михатовац налази се јужно од Јагодине. Без сумње је средњовековно насеље, јер се помиње у најстаријем турском попису ових области; забележено је у облику Михатовац и насељавали су га искључиво власи: 8 кућа и 5 одраслих мушких глава.³³¹ У попису влаха из 1528. године у Михатовцу је забележено: 44 куће, 77 одраслих мушких глава, 1 удовица, 1 ратај, 4 одрасле мушке главе и 1 муслиман.³³² Почетком друге половине XVI века село Михатовац насељава раја: 53 куће и 27 неожењених, приход износи 9.985 акчи.³³³ У попису насталом у време владавине Мурата III становништво овог села — 26 кућа и 2 неожењена — поправља мост на реци Лугомиру.³³⁴ Крајем XVI века у селу Михатовцу забележено је, одсеком, 445 глава ситне стоке.³³⁵

³²⁰ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 136, 137.

³²¹ H. Dernschwam, изд. Fr. Babinger, нав. дело, 259.

³²² Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 242, 243.

³²³ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 136, 137.

³²⁴ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 242, 243.

³²⁵ Evlija Celebi, изд. H. Sabanović, нав. дело, 68.

³²⁶ К. Јиречек, нав. дело, Споменик, XI, 45; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 466.

³²⁷ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 202.

³²⁸ О. Зиројевић, нав. дело, *Годишњак*, XIII, 56.

³²⁹ A. Wolf, изд. J. v. Zehn, нав. дело, 233.

³³⁰ Е. Цветић, нав. дело, 11.

³³¹ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 130.

³³² Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 372.

³³³ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 141, 142.

³³⁴ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 243.

³³⁵ Дефтери овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/23.

РАВНО. — Сужено корито Мораве, које се овде могло лако прелазити, условило је постанак насеља на овом месту и усмерило његов развитак у одређеном правцу. Зато је у свим временима Ђуприја имала првенствено саобраћајну функцију, што, уосталом, најбоље показује и само њено данашње име. Но, поред тога, овај угао између две реке био је и место које се могло лако и успешно бранити. Та чињеница пресудно је утицала да Римљани ту подигну утврђење и град који ће се развити у највеће и најзначајније насеље у Поморављу. Јер, римски *Noeum Margi* није био само седиште војних и административних установа; његово име — житница моравска — недвосмислено указује да је имао и истакнути привредни а самим тим и културни значај. Морава се ту прелазила мостом, који је касније порушен;³³⁶ остаци овог моста, на чијим су темељима 1658. Турци саградили дрвени мост, видели су се још у прошлом веку. О судбини овог насеља у средњем веку не зна се много. Чињеница да се помиње од XII века³³⁷ наводи на закључак да је до тог времена можда било порушено, и то утолико пре што се јавља само његово ново, словенско име Равно. Неколико помена овог места током средњег века не казују ништа одређено о његовој величини и значају. У повељи кнеза Лазара, из 1381. године, Брод Равно на Морави је село које припада манастиру Раваници.³³⁸ Турци, изгледа, затичу овде знатније насеље, јер у њиховом попису из 1467. године село Равно (Равна) има 33 куће и 1 удовицу, приход износи 3.434 акче.³³⁹ У другом попису, из 1476/78. године, број становника се повећава: 41 кућа и 2 удовице, целокупан приход села, заједно са приходом од прелаза преко Мораве који се обављао бродом, износи 2.847 акчи.³⁴⁰ Путописци XVI века обично помињу у својим дневницима само прелаз преко Мораве, што значи да се насеље налазило негде даље и да је било готово без значаја. То, уосталом, потврђују и турски пописи. Године 1516. забележено је у овом селу: 6 кућа раје и власи који су давали цео ушур;³⁴¹ двадесет година касније, број кућа се пење на 38, а осим њих уписани су још 1 примићур и 6 нежењених.³⁴² До овог пораста дошло је, без сумње, услед превођења влаха на статус раје. Касније, изгледа до средине XVI века, становништво има обавезу да чува прелаз преко реке. Међутим, пошто је у време владавине Мурата III у Равном било само 11 кућа и 3 нежењена,³⁴³ одређено је да им у томе помажу још два суседна села.³⁴⁴

Прелаз преко Мораве вршио се скелом веома дуго. У XVI веку путници редовно помињу скелу. Мост, и то понтонски, подизан је, изгледа, само за потребе војних похода.³⁴⁵ Стални мост добија Морава

³³⁶ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 196.

³³⁷ Б. Недков, *България и съседните земји според „Географията“ на Идриси*, Софија, 1960, 73.

³³⁸ Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 770.

³³⁹ Браничевски дефтер No 5 (1460), 5.

³⁴⁰ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 168.

³⁴¹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 181.

³⁴² Смедеревски дефтер No 187 (1536), 15.

³⁴³ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 148.

³⁴⁴ Исто, 138, 145.

³⁴⁵ Mühimme, V, 1868.

тек средином XVI века. Француз Кикле (1658), који је туда пролазио непосредно после његове изградње, забележио је да је био леп и прикладан, иако је био сав од дрвета; звао се Султан-Мехмедова ћуприја.³⁴⁶ Евлија Челебија, који је овуда прошао само две године касније, каже да је брза река односила овај мост, па су путници били присиљени да се превозе лађама и тако подносе врло велике тешкоће; и он сам је с великом муком прешао преко ње.³⁴⁷ Ово насеље остаје, ипак, готово безначајно све до краја XVII века. Тек ће изградња паланке, до које је дошло на почетку XVIII века,³⁴⁸ уврстити ово место у ред значајних насеља на друму. Чињеницу да је ово насеље тако дуго било обично, чак незнатно село треба објаснити, у првом реду, тиме што су се у његовој непосредној близини налазила два значајна средишта, Јагодина и Параћин. Зато ће тек аустро-турски ратови у XVIII веку дати већи значај овом насељу.

ЛУЧИЦА. — Село јужно од Пожаревца. Првобитно насеље било је, по предању, један километар западно од данашњег села, на селишту.³⁴⁹ Од самог почетка турске владавине Лучица је била средиште нахије; имала је 44 куће и у њој су се одржавали пазар и вашар. Укупан приход од села износио је 5.535 акчи, с тим што је део од тржне таксе и монополије био 1.000 акчи.³⁵⁰ По попису из 1516. године имала је 62 куће и 22 нежењена. Становништво је, поред дербенџијске службе, имало и обавезу да храни поштанске коње. Целокупан приход износио је 4.818 акчи.³⁵¹ Крајем двадесетих година у Лучици је забележен џемат муслимана: 5 кућа и 2 чифлука, сви су били исламизирани, и џемат хришћана: 38 кућа, 6 нежењених и 1 немоћни старац. Приход је износио 7.405 акчи.³⁵² Готово непромењено стање регистровано је и у попису из шездесетих година.³⁵³ Двадесетак година касније, приход се попео на 8.000 акчи.³⁵⁴

ЖАБАРИ. — Првобитно насеље било је један километар југозападно од данашњег места, близу Ресавчине. Неко време село се налазило на три километра северно од данашњег места. Одатле су се, почетком XIX века, његови становници преселили на данашње место.³⁵⁵ Године 1488. забележена је у Жабарима посада од 90 мартолосо,³⁵⁶ што

³⁴⁶ Р. Самарџић, нав. дело, 196.

³⁴⁷ Evlija Čelebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 66, 67.

³⁴⁸ К. С. Протић, нав. дело, Отаџбина, 22, 624. Истина, овде се паланка први пут помиње 1628. године (А. Velics — Е. Kammerer, нав. дело, 424, 225). Али, сасвим је извесно да је била убрзо напуштена, јер се током XVII века ниједном више не помиње.

³⁴⁹ М. Миладиновић, нав. дело, Насеља, 25, 80.

³⁵⁰ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 361.

³⁵¹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 77, 78. М. Миладиновић је претпостављао да је ово село настало током XVIII века (Нав. дело, Насеља, 25, 80).

³⁵² Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 320.

³⁵³ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 136.

³⁵⁴ Дефтер баздара лива: Буле, Будима, Смедерева и др. No D 661 (1588), 174.

³⁵⁵ М. Миладиновић, нав. дело, Насеља, 25, 98, 99.

³⁵⁶ Серија Kāmil Kepadži No 4725, 31—35.

би могло да значи да је место у извесној мери било и утврђено. У сваком случају, оно је у обезбеђењу Србије од угарских провала имало извесну улогу заједно с Авалом, Смедеревом и осталим тврђавама на Дунаву. У каснијим пописима ова посада се више не помиње. Од 1516. ово село, поред дербенџијске службе, има и обавезу да храни два поштанска коња. У то време има 75 кућа, 30 неожењених и 4 удовице. Укупан приход од села износи 5.254 акче.³⁸⁷ Пред крај двадесетих година први пут се помиње нахија Жабар. Тада је село било насељено, изгледа, искључиво влашким становништвом: 47 кућа, 43 одрасле мушке главе, 3 муслимана, 2 удовице, 2 ратаја и 2 одрасле мушке главе.³⁸⁸ Почетком друге половине XVI века село припада нахији Лучици и назива се Горњи Жабар; има 52 куће, једног неожењеног и једног неспособног. Приход од села износи 12.716 акчи.³⁸⁹ Не помиње се да у то време његови становници врше дербенџијску службу. Судећи по приходима, поред гајења житарица, највише је било развијено виноградарство.

СВИЛАЈНАЦ. — Данашња варош Свилајнац на реци Ресави спада у ред старих насеља. По предању, Свилајнац је некад био на брду, према виноградима или Бачици, и први досељеници су били са Косова.³⁹⁰ У време првог турског пописа, 1467. године, има 30 кућа које дају порезе у износу од 2.560 акчи.³⁹¹ Нешто касније, 1476/78. године, то је знатно село; има 57 кућа и у њему се налазе: 1 хаса млин, хаса виноград и 1 рајински млин. Приход износи 3.959 акчи.³⁹² Свилајнац ће остати велико насеље и у XVI веку. Године 1516. у њему су, поред 78 рајинских кућа и 15 удовица, живели и власи; укупан приход износио је 3.742 акче. Становници су, поред дербенџијске службе, имали још и обавезу да хране два поштанска коња.³⁹³ Почетком двадесетих година приход од дербенџијског села Свилајнца попео се на 5.500 акчи.³⁹⁴ У последњем попису, који је, вероватно, из шездесетих година, Свилајнац има 77 кућа и 23 неожењена, приход износи 24.455 акчи. Становништво врши само дербенџијску службу.³⁹⁵ Судећи по приходима, највише је било заступљено гајење житарица и виноградарство.

СЕДЛАРИ. — Село на десној обали Ресаве. Многбројни археолошки налази указују да је ово подручје било насељено веома рано.³⁹⁶ Предање о старини села потврђују турски извори; село Седлар забележено је у турском попису из 1476/78. године, имало је 13 кућа и 3 удовице.³⁹⁷ Пред крај XVI века ту је забележено само 16 кућа и приход од 3.000

³⁸⁷ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 176.

³⁸⁸ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 156, 157.

³⁸⁹ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 107.

³⁹⁰ Ст. Мијатовић, нав. дело, Насеља, 26, 229.

³⁹¹ Браничевски дефтер No 5 (1460), 43.

³⁹² Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 302.

³⁹³ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 179.

³⁹⁴ Смедеревски дефтер No 135 (1536), 45.

³⁹⁵ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 67.

³⁹⁶ Ст. Мијатовић, нав. дело, Насеља, 26, 231.

³⁹⁷ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 300.

акчи.³⁶⁸ Првобитно насеље било је на Старом брду; касније се померило ближе Ресави.³⁶⁹

МЕДВЕЂА. — Данас село у долини Ресаве. Налази се на подручју римског *Idimtum*-а, станице на путу *Vinimacium—Naissus*. Ту је било римско насеље и каstrум.³⁷⁰ Чињеница да се налази у најстаријем турском попису ових области несумњив је доказ да је ово село постојало и у средњем веку. Може се чак закључити да је било знатније насеље, јер Турци овде затичу 78 кућа и једну удовицу.³⁷¹ Првобитно насеље било је, по предању, преко Ресаве, на месту званом „Гуштер“; одатле су се његови становници преселили код старог гробља, а затим на данашње место.³⁷²

МОШТАНИЦА. — Данас село код Ђуприје. Постојало је и у средњем веку.³⁷³ Први пут је уписано 1516. као село са 105 кућа, 48 нежењених и 21 удовицом. Из белешке се види да је вршило дербенцијску службу и хранило два поштанска коња већ у време владавине султана Мехмеда II.³⁷⁴ Целокупан приход од села износио је 4.156 акчи. У знатној мери било је развијено виноградарство.

ЧИМАРИ. — Ово село данас не постоји. По једном запису с почетка XVIII века, било је удаљено од манастира Раванице 2, а од Ђуприје 1 сат.³⁷⁵ Налази се у хрисовуљи кнеза Лазара манастиру Раваница (Чимариј).³⁷⁶ Први пут се помиње у попису из осамдесетих година XVI века (Чимар), када, као што пише у белешци, његови становници поправљају и одржавају мост преко мочваре која се налазила у близини села.³⁷⁷

МИРОСАВА. — Данас ово село не постоји. Налазило се, вероватно, на данашњој речици Миросави; зна се да је било удаљено од манастира Раванице четврт сата.³⁷⁸ Постојало је и у средњем веку.³⁷⁹ Налази се и у најстаријем турском попису, из 1476/78. године; тада је имало 68 кућа и 1 рајински млин. Приход од села износио је 1.749 акчи. Становништво је имало обавезу да чува дербенд.³⁸⁰ Почетком XVI века број кућа се попео на 80, а осим тога уписано је још 17 нежењених, 7 удовица и 4 рајинска млина. Приход је износио 4.282 акче. Становништво је чувало дербенд и бавило се, у знатној мери, виноградарством.³⁸¹ У попису из почетка двадесетих година приход од села износи

³⁶⁸ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 152.

³⁶⁹ Ст. Мијатовић, нав. дело, Насеља, 26, 231.

³⁷⁰ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 138.

³⁷¹ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 206.

³⁷² Ст. Мијатовић, нав. дело, Насеља, 26, 218.

³⁷³ Влад. Петковић, нав. дело, 56.

³⁷⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 84, 85.

³⁷⁵ Г. Витковић, нав. дело, 152.

³⁷⁶ Влад. Петковић, нав. дело, 56.

³⁷⁷ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 141.

³⁷⁸ Г. Витковић, нав. дело, 152.

³⁷⁹ Влад. Петковић, нав. дело, 56.

³⁸⁰ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 358, 359.

³⁸¹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 180.

4.152 акче,³⁸² и то би био последњи помен овог села у турским пописима.

ДУБОЧАЈ. — Данас ово село не постоји. Налазило се, сасвим сигурно, негде код Грочанског теснаца, јер је у дефтеру забележено да се налази код Грочке и да је дербенд.³⁸³ Данас постоји алија Дубочај код Грочке,³⁸⁴ а то име носи и једна десна приточица Дунава.³⁸⁵ Село је насељено, изгледа, касније, јер је први пут забележено 1572. године; имало је само 2 куће и 1 примлићура; приход од села износио је 204 акче. Као што је поменуто, чувало је дербенд.³⁸⁶ Десетак година касније, број кућа се попео на 9 а приход је износио 2.300 акчи.³⁸⁷ Пред крај XVI века село Дубочај је имало око 400 глава ситне стоке.³⁸⁸

БРЕСТОВИК или БРЕСТОВАЦ. — Подручје на коме се данас налази ово село богато је археолошким налазима почевши од праисторијских времена.³⁸⁹ Претпоставља се да се ту негде налазио и римски Mons Aureus,³⁹⁰ а откопане су и ранохришћанске и словенске некрополе.³⁹¹ Све то указује на мање-више сталну насељеност овог подручја. Истраживачи ове области тврде да је ово село населио кнез Милош.³⁹² Међутим, село под овим именом налази се већ у турском попису из 1528/30. године, и то као не мало насеље: имало је 31 кућу и 2 нежењена.³⁹³ Осим тога, било је насељено и становништвом са влашким статусом: 6 кућа и 7 одраслих мушких глава.³⁹⁴ То готово сигурно значи да је било насељено и у средњем веку. Налазило се, вероватно, негде у околини данашњег села. Број становника Брестовика (касније се бележи и друго име, Брестовац) био је током XVI века мали, знатно мањи него у првом попису, а шездесетих година село је било чак и пусто и обрађивало се споља.³⁹⁵ Тридесетих година ту је било само 15 кућа и 1 нежењен,³⁹⁶ а толико је уписано и у попису који је настао средином XVI века.³⁹⁷ Почетком седамдесетих година Брестовик је дербендијско село са 4 куће,³⁹⁸ а у време владавине Мурата III тај ће се број попети на 13.³⁹⁹ Пред крај XVI века у селу

³⁸² Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 57.

³⁸³ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 175.

³⁸⁴ Тих Ђорђевић, нав. дело, Насеља, 22, 33.

³⁸⁵ Р. Николић, нав. дело, Насеља, 2, 905.

³⁸⁶ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 175.

³⁸⁷ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 154.

³⁸⁸ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/5.

³⁸⁹ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 14, 17, 24, 28.

³⁹⁰ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 180.

³⁹¹ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 246—249.

³⁹² Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 284; Тих Ђорђевић, нав. дело, Насеља, 22, 33—35.

³⁹³ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 87.

³⁹⁴ Дефтер влаха Смедеревског санцака No 1011, 237.

³⁹⁵ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 122.

³⁹⁶ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 54.

³⁹⁷ Смедеревски дефтер No МХТ 629 (s. d.), 59.

³⁹⁸ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 175, 176.

³⁹⁹ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 155.

је било, одсеком, 999 глава ситне стоке,⁴⁰⁰ што указује на знатнију развијеност сточарства на овом подручју. Треба истаћи да је целокупан приход од села у попису насталом у нешто ранијем времену износио 1.300 акчи.⁴⁰¹

КАМЕНДОЛ. — Село јужно од Гроцке, простире се са обе стране Камендолског потока.⁴⁰² Ово село, под именом Горњи и Доњи Камендол, уписано је први пут 1528. године. Тада је имало 3 куће, 2 одрасле мушке главе и 1 мукату, коју је држао војвода Мурат с годишњом сумом од 150 акчи.⁴⁰³ Становници су имали влашки статус. Следећи податак припада 1572. години. Тада је ово село — 3 куће и 2 нежењена, сви су поседовали баштине — имало дербенџијски статус. Забележено је још да је ту насељена раја, да би чувала овај део пута; приход је износио 605 акчи.⁴⁰⁴ У време владавине Мурата III број кућа се попео на 11, а приход је износио 2.500 акчи.⁴⁰⁵ Крајем XVI века забележено је у овом селу, одсеком, 999 глава ситне стоке.⁴⁰⁶

ЛАНДОЛ. — Село северно од Колара. Првобитно насеље било је у селишту, у долини „Потока“. Данашње место насељено је, по предању, после одласка Турака.⁴⁰⁷ У овом селу заиста је живело муслиманско становништво. У првом попису, из 1560. године, муслимански џемат бројао је 22 куће и 3 нежењена — петорица међу њима били су исламизирани. Хришћански џемат бројао је 8 кућа и 2 нежењена. У селу су још била уписана 5 чифлука и укупан приход износио је 5.700 акчи.⁴⁰⁸ Године 1572. у њему су биле 23 муслиманске куће, 11 хришћанских и 2 нежењена. Муслимани су имали 5 чифлика, а хришћани су држали баштине. Становништво је имало обавезу да храни поштанске коње. Целокупан приход од села износио је 8.150 акчи.⁴⁰⁹ За разлику од већине насеља где је дошло до мањег или већег опадања, овде се пред крај XVI века број становника незнатно повећао: 25 муслиманских и 13 хришћанских кућа; муслимани су држали 4 чифлука, а хришћани само 2 баштине; приход од села износио је 8.050 акчи.⁴¹⁰ У селу је крајем XVI века уписано, одсеком, 299 глава ситне стоке.⁴¹¹

⁴⁰⁰ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/5.

⁴⁰¹ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 155.

⁴⁰² Б. Дробњаковић је на основу предања тврдио да је настало крајем XVII века (Нав. дело, Насеља, 19, 310).

⁴⁰³ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 238.

⁴⁰⁴ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 177.

⁴⁰⁵ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 155.

⁴⁰⁶ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/5.

⁴⁰⁷ Б. Дробњаковић, нав. дело, Насеља, 19, 330.

⁴⁰⁸ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 334.

⁴⁰⁹ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 139.

⁴¹⁰ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 124.

⁴¹¹ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/15.

КОЛАРИ. — Варошица Колари спада у она места чија насељеност може да се прати од праисторијских времена.⁴¹² Римска чесма у средишту места, која и данас постоји, показује да се насеље током времена није померало. Још једна чесма, која се налази у Коларишту, локалитету североисточно од Колара, указује да је и ово место било насељено, можда само у извесном периоду, а можда је ту постојало насеље истовремено кад и у Коларима. Ову другу претпоставку би у знатној мери потврђивао турски попис из 1521/23. године, где су забележени село Колар и мезра Колари.⁴¹³ Касније се ова мезра више не помиње. Село је, без сумње, постојало у средњем веку, јер се налази у најстаријем попису ових области; имало је само једну кућу и обрађивало се споља;⁴¹⁴ 1516. године уписана је само мезра Колари која се обрађује споља.⁴¹⁵ Тек двадесетих година добиће ово село своје сталне становнике и биће то, кроз читав XVI век, искључиво муслимани. Њихов број се током времена мењао, али никада није био велики; 1528/30. — 13 кућа и 5 неочењених;⁴¹⁶ 1536. — 18 кућа и 4 неочењена;⁴¹⁷ 1560. — 28 кућа и 3 неочењена;⁴¹⁸ нешто касније — 18 кућа и 1 неочењен;⁴¹⁹ 1572. — 29 кућа, 12 неочењених;⁴²⁰ и у време владавине султана Мурата III — 33 куће.⁴²¹ Било је то, значи, све до краја XVI века обично село чији су се становници, углавном, бавили земљорадњом и, у извесној мери, сточарством; године 1596. забележено је овде, одсеком, 699 глава ситне стоке,⁴²² а нешто раније целокупан приход од села износио је 7.200 акчи.⁴²³ Од седамдесетих година становници су хранили поштанске коње.

О постојању дамије у селу обавештавају тек путописци XVII века. Први је помиње Кикле,⁴²⁴ а Евлија Челебија каже да је мала.⁴²⁵ Но, она је, сасвим сигурно, подигнута чим је ово село добило своје прве муслиманске становнике. Место на коме је била дамија, односно касније црква, и данас се зове „дамијско место“.⁴²⁶ Хан, који помињу Кикле⁴²⁷ и Евлија Челебија,⁴²⁸ сасвим сигурно није постојао у XVI веку. Изградња паланке — подигнута је пре 1620. године⁴²⁹ — допринеће извесном развоју овог места. У време проласка Евлије Челебије посаду паланке сачињавали су диздар и 40 војника.⁴³⁰ Француски путописци,

⁴¹² Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 28.

⁴¹³ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 24, 17.

⁴¹⁴ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 160.

⁴¹⁵ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 46.

⁴¹⁶ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 56.

⁴¹⁷ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 59.

⁴¹⁸ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 112.

⁴¹⁹ Смедеревски дефтер No MXT 629 (s. d.), 54.

⁴²⁰ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 118.

⁴²¹ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 105.

⁴²² Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/14.

⁴²³ Смедеревски дефтери No 184 (Мурат III), 105; No 517 (1572), 118.

⁴²⁴ Р. Самарџић, нав. дело, 195.

⁴²⁵ Evlija Celebi, изд. Н. Sabanović, нав. дело, 69.

⁴²⁶ Б. Дробњаковић, *Колари*, Браство, XIX, 1925, 305.

⁴²⁷ Р. Самарџић, нав. дело, 195.

⁴²⁸ Evlija Celebi, изд. Н. Sabanović, нав. дело, 69.

⁴²⁹ Р. Mundy, нав. дело, 71.

⁴³⁰ Evlija Celebi, изд. Н. Sabanović, нав. дело, 69.

аноним и Кикле, називају Коларе варошицом.⁴³¹ Неки већи значај ово место неће имати ни тада ни касније. Можда је најбољу слику Колара дао, иначе не сасвим поуздани, Евлија Челебија назвавши их „усамљеном паланком“.⁴³² Јер ни тада ни у каснијем времену ово место неће бити друго него обично друмско насеље и коначиште путника и војске.

БАЧИНАЦ. — Село северно од Смедеревске Паланке. Постојало је и у средњем веку, јер су у првом попису ових области уписана села Горњи Бачинац са 25 и Доњи Бачинац са 16 кућа.⁴³³ Током XVI века уписивани су Горњи и Доњи Бачинац заједно, а крајем XVI века назива се само Бачинац. Године 1516. ту је било 25 кућа, 6 нежењених и 1 удовица, целокупан приход од села износио је 4.576 акчи.⁴³⁴ Пред крај двадесетих година село је било насељено, изгледа, искључиво рајом и у то време достигло је свој највећи обим: имало је 71 кућу и 5 нежењених, приход је износио 12.754 акче.⁴³⁵ После тога дошло је, изгледа, до расељавања, јер 1536. године овде налазимо само 30 кућа које држе две баштине и плаћају укупно 5.532 акче.⁴³⁶ Тај ће се број, једва нешто повећан, задржати до пред крај XVI века; шездесетих година било је 32 куће и 7 нежењених,⁴³⁷ а у време владавине Мурата III 33 куће.⁴³⁸ У овчаринском дефтеру забележено је, одсеком, 199 глава ситне стоке.⁴³⁹

ХАСАН-ПАШИНА ПАЛАНКА. — Извесни археолошки налази⁴⁴⁰ и народно предање⁴⁴¹ указују да је на подручју данашње Смедеревске Паланке постојало насеље већ у време Римљана. Са више сигурности, међутим, може се тврдити да је ово место било насељено у IX веку, јер се тада први пут помиње град Бела Црква,⁴⁴² исто место налазимо и у повељи цара Василија II из почетка XI века.⁴⁴³ И турски званични пописи бележе село Белу Цркву или, турски, Ак Килису. Међутим, каснија Хасан-пашина Паланка није подигнута на подручју поменутог села. У белешци која нас обавештава о изградњи ове паланке забележено је, наиме, да је она основана на мезри Горњи Витинци (?), која је у близини мезре Ак Килисе, по којој је добила и име. У истом попису забележено је и село Бела Црква (друго име Ак Килиса), које се обрађивало споља, што показује да није било насељено.⁴⁴⁴ Извесно је, значи, да се мезра Ак Килиса налазила

⁴³¹ Р. Самарџић, нав. дело, 169.

⁴³² Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 69.

⁴³³ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 198, 199.

⁴³⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 43, 44.

⁴³⁵ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 15, 61.

⁴³⁶ Смедеревски дефтер No (1536), 60.

⁴³⁷ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 120, 121.

⁴³⁸ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 112, 113.

⁴³⁹ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/14.

⁴⁴⁰ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 50.

⁴⁴¹ В. Дробњаковић, *Варошице у Јасеници*, Гласник Географског друштва, 6, 1921, 142.

⁴⁴² К. Јиречек, нав. дело, 126.

⁴⁴³ Ст. Новаковић, *Охридска архиепископија*, 44.

⁴⁴⁴ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 218, 219, 280.

у близини поменутог села, односно да каснија Хасан-пашина Паланка није била много удаљена од некадашњег насељеног места Беле Цркве. Међутим, ово име, као и имена села Горњих и Доњих Витинаца, Цреповца и Чремошника, која су се, судећи по обавезама њихових становника, налазила сва у непосредној близини, нису, колико можемо да утврдимо, сачувана, па је немогуће утврдити где су се сва ова насеља налазила. Зато ће и ред којим ћемо их давати морати да буде произвољан.

Паланка Ак Килиса или, касније, Хасан-пашина Паланка подигнута је у време владавине султана Сулејмана. Прецизније утврђивање датума није могуће, јер се први пут помиње у дефтеру који припада Сулејмановом времену. Ту се назива новом паланком и њена посада је састављена од џемата мустахфиза и тобџија. Први броји 54 члана, међу којима су: диздар, хеџаја и 5 буљукбаша, а други само два члана.⁴⁴⁵ Будући да се ова паланка не налази у попису смедеревског санџака из 1560. године, сме се закључити да је подигнута у времену од 1560. до 1566. године. Од путописаца први је помиње А. Пигафета као Хасан-пашину Паланку.⁴⁴⁶ У попису из 1572. године бележи се као паланка Ак Кениса. Састав посаде је нешто измењен; састоји се само из џемата мустахфиза који броји 56 чланова, укључујући ту и агу и хеџају. Осим тога, становници који су живели у вароши имали су статус дербенџија; то је, у ствари, била раја која је населила ову мезру, па је тако она уведена у нови дефтер као дербенџијско село.⁴⁴⁷ Десетак година касније, посаду паланке сачињавају џемат мустахфиза — међу којима су хеџаја и 4 буљукбаше, и џемат азапа са платом — 25 војника.⁴⁴⁸ Паланка је, како тврди већина путописаца, била смештена на брду и састојала се од зидане куле ограђене оплетеним и иловачом облепљеним плотом.⁴⁴⁹ По Евлији Челебији, имала је облик продуженог четвороугаоника и опсег 1.000 корака; посаду су сачињавали диздар и 40 војника. Евлија Челебија додаје да су се у њој налазили џамија, житни магацин и куће мештана,⁴⁵⁰ у којима је, по Џ. Бурбурију, било само дима, а споља су биле облепљене говеђом багелом.⁴⁵¹ Треба још поменути црквицу и гробље на улазу у село,⁴⁵² и каравансарај који је примао на конак путнике. Р. Лубенау је забележио да је леп,⁴⁵³ а Венери да је простран.⁴⁵⁴ Ту се ноћило заједно са коњима,⁴⁵⁵ јер су, како каже С. Швајгер, ове гостионице на селу често само велики амбар или сењак и у њима нема ни гостионичара ни хране.⁴⁵⁶ Ј. Римов податак да се у Хасан-пашиној Паланци налазе два каравансараја,⁴⁵⁷ тешко је прихватити, јер га не потврђује ниједан

⁴⁴⁵ Исто, 429, 393, 394.

⁴⁴⁶ М. А. Pigafetta, изд. Р. Matković, нав. дело, Starine, XXII, 181.

⁴⁴⁷ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 218, 219.

⁴⁴⁸ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 93, 94.

⁴⁴⁹ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXIX, 31.

⁴⁵⁰ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 68, 69.

⁴⁵¹ Ст. Новаковић, нав. дело, ГНЧ, XVII, 84.

⁴⁵² Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 52, 53.

⁴⁵³ О. Зиројевић, нав. дело, Годишњак, XIII, 56.

⁴⁵⁴ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 142.

⁴⁵⁵ Исто, 139.

⁴⁵⁶ Sal. Schweiger, изд. J. G. Boeckh, нав. дело, 313.

⁴⁵⁷ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXIX, 31.

путописац XVI века. Камени мост на Јасеници, којим се улазило у Паланку,⁴⁸⁸ без сумње је из каснијег времена.

Турски извори називају ово место Ак Килиса или Ак Кениса (Бела Црква) и Хасан-пашина Паланка, по Хасан-паши, темишварском бег-лербегу, који ју је подигао. У путописима, пак, јавља се под неколико имена: Ак Килиса, Кленовац, Pallotna, Poturechie, Бела Црква, Yeni Palanka, Велика Паланка.

БЕЛА ЦРКВА или АК КИЛИСА. — Већ је истакнуто да је ово насеље веома старо и да је његова прецизнија убикација за сада немогућа. У турским званичним пописима бележи се први пут пред крај двадесетих година XVI века. Тада је у њему, поред раје — 12 кућа и 1 нежењен⁴⁸⁹ — живело и становништво које је имало влашки статус — 7 кућа, 5 одраслих мушких глава и 1 удовица. Укупан приход од села, изузев становништво са влашким статусом, износило је 1.990 акчи.⁴⁹⁰ Године 1536. забележена је у овом селу само раја: 12 кућа, 14 нежењених и 2 неспособна, сви заједно плаћали су порезе 1.600 акчи.⁴⁹¹ Иначе, Ак Килиса се помиње као место у коме коначи турска војска.⁴⁹² Седамдесетих година XVI века забележено је да се село Бела Црква (друго име Ак Килиса) споља обрађује, укупан приход износио је 428 акчи.⁴⁹³ Можда расељавање овог села треба довести у везу са подизањем паланке у његовој непосредној близини.

ГОРЊИ и ДОЊИ ВИТИНЦИ (?). — С обзиром на обавезу становника села Доњих Витинаца да се старају о мостовима на реци Јасеници, вероватно је да су се оба села под овим именом налазила у близини Хасан-пашине Паланке. То, уосталом, потврђује и чињеница да је Хасан-пашина Паланка подигнута на мезри Горњих Витинци, а она се, сасвим сигурно, налазила у близини истоименог села. У првом турском попису новоосвојених области забележена су села Горњи и Доњи Витинци. У првом су биле 23 куће, приход је износио 1.331 акчу, а у другом 26 кућа и 1 удовица; осим тога, убележени су 1 виноград и 1 млин, укупан приход био је 1.917 акчи.⁴⁹⁴ У следећем попису, из 1516. године, у Горњим Витинцима било је 7 кућа, 2 нежењена и 3 удовице, приход 2.036 акчи, а у Доњим 22 куће, 5 нежењених и 2 удовице. Осим тога, били су још убележени: 1 баштина, 1 виноград, 1 млин и 1 мезра, укупан приход износио је 2.796 акчи.⁴⁹⁵ Крајем двадесетих година долази до пораста броја становника у оба села: у Горњим Витинцима је сада било 15 кућа које су укупно давале 3.810 акчи, а у Доњим 20 кућа и 2 нежењена, приход је износио 5.942 акче.⁴⁹⁶ Осим тога, у Горњим Витинцима 5 кућа је имало влашки статус.⁴⁹⁷ Седамдесетих година у Горњим Витинцима је забележен само

⁴⁸⁸ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 163.

⁴⁸⁹ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 95.

⁴⁹⁰ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 223.

⁴⁹¹ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 53.

⁴⁹² Feridun Beu, нав. дело, I, 568, 578.

⁴⁹³ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 280.

⁴⁹⁴ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 387.

⁴⁹⁵ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 85, 86.

⁴⁹⁶ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 65, 66.

⁴⁹⁷ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 223.

приход од 3.000 акчи,⁴⁶⁶ што је, можда, проузроковано изградњом паланке, а у Доњим Витинцима 22 куће и 8 неожењених, приход 4.800 акчи. Осим тога, раја овог села, као што је већ поменуто, имала је обавезу да се стара о пет мостова који су се налазили на реци Јасеници у близини Паланке.⁴⁶⁹ Ни у каснијем времену, када је реч о броју становника ових села, неће доћи до битнијих промена.⁴⁷⁰ Крајем XVI века у Горњим Витинцима забележено је, одсеком, 450 глава ситне стоке.⁴⁷¹

ЦРЕПОВАЦ (?) — Ни ово село данас не постоји; као што је већ истакнуто, налазило се у близини Хасан-пашине Паланке. У попису из 1516. године то је село које насељава становништво с влашким статусом: 5 кућа и 1 удовица; у селу су радила 2 рајинска млина; укупан приход од становништва (дају ушур) износи 960 акчи.⁴⁷² Крајем двадесетих година село Цреповац има 20 кућа и 1 удовицу; приход од становника и 1 млина износи 4.587 акчи.⁴⁷³ Влашко становништво се не помиње. Седамдесетих година становништво овог села — 12 кућа и 2 неожењена — као што је већ поменуто, заједно са становницима села Доњих Витинаца и Чремошника, поправља мостове на Јасеници у близини Паланке.⁴⁷⁴ Готово исто стање — 14 кућа — регистровано је и десет година касније.⁴⁷⁵

ЧРЕМОШНИК (?) — Као што је већ поменуто, ни ово село данас не постоји. Године 1516. насељавало га је становништво које је имало влашки статус: 30 кућа и 5 неожењених; давали су ушур и приход је износио 4.070 акчи.⁴⁷⁶ Крајем двадесетих година то је село са 60 кућа, од тога 29 рајинских, и 2 баштине, приход износи 3.897 акчи.⁴⁷⁷ Седамдесетих година, као што је већ поменуто, становници овог села — 13 кућа и 6 неожењених, свих 13 су на баштини — поправљају мостове на Јасеници.⁴⁷⁸ Исту обавезу бележи о попис настао десетак година касније, с тим што сада број кућа износи 34, а приход 5.000 акчи.⁴⁷⁹ Пред крај XVI века забележено је у селу Горњем и Доњем Чремошнику 300 глава ситне стоке.⁴⁸⁰

РАДОВАЊЕ. — Село јужно од Смедеревске Паланке. Остаци неке старе грађевине које народ зове Црквина и поље Мађарка⁴⁸¹ указују на средњовековно порекло овог насеља. Чињеница да се село Радо-

⁴⁶⁶ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 219.

⁴⁶⁹ Исто, 217.

⁴⁷⁰ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 93.

⁴⁷¹ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/17.

⁴⁷² Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 118.

⁴⁷³ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 72, 73.

⁴⁷⁴ Смедеревски дефтер No (1572), 220, 221.

⁴⁷⁵ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 95.

⁴⁷⁶ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 80.

⁴⁷⁷ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 57, 58.

⁴⁷⁸ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 243.

⁴⁷⁹ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 104.

⁴⁸⁰ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/7.

⁴⁸¹ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 199.

ваће налази и у првом турском попису ових области — 1476/78. године имало је 2 куће, јер су остали „неверници“ побегли на другу обалу⁴⁸² — у потпуности потврђује претпоставку да је овде постојало село и пре доласка Турака. Током XVI века Радовање је у извесним периодима било насељено и муслиманским становништвом. Иначе, на основу броја кућа у појединим периодима тешко је извући неке закључке о развоју села, пошто се он брзо и упадљиво мењао. Године 1516. ту су, поред влашког становништва које је давало половину ушура, биле још и 3 куће раје; држали су једну баштину и плаћали дажбине у износу од 1.376 акчи.⁴⁸³ Крајем двадесетих година долази до упадљивог пораста: 63 куће,⁴⁸⁴ 8 неожењених и 2 муслимана. Хришћани су држали једну баштину и целокупан приход од села износио је 11.363 акче.⁴⁸⁵ Осим тога, у селу је живело и становништво с влашким статусом: 21 кућа, 22 одрасле мушке главе, 1 муслиман, 1 ратај и 3 одрасле мушке главе, била је уписана још и једна баштина.⁴⁸⁶ Попис из 1536. године, међутим, показује упадљиво опадање: 33 куће и 8 неожењених.⁴⁸⁷ А тако, углавном, остаје до седамдесетих година, с тим што се у попису из шездесетих година јавља и већи број муслиманских становника: 1560. — 21 кућа, 3 неожењена, приход 7.100 акчи;⁴⁸⁸ нешто касније — 7 муслиманских, 33 хришћанске куће, 7 неожењених, 4 неспособна, приход 7.000 акчи;⁴⁸⁹ и 1572. — 21 кућа, свака поседује баштину, 4 неожењена, приход 8.925 акчи.⁴⁹⁰ У време владавине Мурата III становништво Радовања заједно са становништвом села Топола, Баточине и Доброводице има обавезу да храни поштанске коње.⁴⁹¹ Пошто до краја XVI века ово село није вршило дербенцијску службу, назив Караула, који ту постоји и данас,⁴⁹² без сумње је из каснијег времена.

ТОПОЛА. — Данас село под овим именом не постоји. Налазило се, сасвим сигурно, код данашњег села Црног Кала, јер се једно поље у атару овог села назива Топола. Осим тога, и чињеница да ово село заједно са Радовањем, Баточином и Доброводицом има обавезу да храни поштанске коње, несумњиво показује да се село Топола налазило баш на овом простору. Можда је тзв. Џидовско гробље,⁴⁹³ чији су се трагови распознавали у црнокалском атару, припадало овом некадашњем селу. Осим тога, подручје Црног Кала богато је и налазима из праисторије и римског периода.⁴⁹⁴ Топола је у време владавине Мурата III имала 11 кућа; целокупан приход износио је 3.000 акчи.⁴⁹⁵

⁴⁸² Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 230. Т. Радивојевић тврди да је постало у време Кочине крајине (Нав. дело, Насеља, 27, 198).

⁴⁸³ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 59.

⁴⁸⁴ У збиру 53.

⁴⁸⁵ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 38.

⁴⁸⁶ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 211.

⁴⁸⁷ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 33.

⁴⁸⁸ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 112.

⁴⁸⁹ Смедеревски дефтер No МХТ 629 (s. d.), 71.

⁴⁹⁰ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 119.

⁴⁹¹ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 141, 118, 120.

⁴⁹² Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 199.

⁴⁹³ Исто, 245.

⁴⁹⁴ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 27, 45.

⁴⁹⁵ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 119.

У то време, отприлике, број ситне стоке у овом селу износио је, одсеком, 329 грла.⁴⁹⁶ Последњи помен овог села припада једном попису који је настао у XVII веку; ту је забележен приход од овог села у износу од 6.000 акчи.⁴⁹⁷

БАТОЧИНА. — Данашња варошица Баточина налази се на терену богатом археолошким налазима; Ф. Каниц је овде нашао остатке римског насеља и пута,⁴⁹⁸ а Цидовско гробље, Црквина, Старо село⁴⁹⁹ и остаци града на Јеринином брду⁵⁰⁰ убедљиво сведоче о постојању знатнијег средњовековног насеља на овом подручју. Ово првобитно насеље било је у шанцу више лаповске железничке станице и остало је ту све до почетка XIX века.⁵⁰¹ У време првог турског пописа ових области, 1476/78. године, у селу Баточини (Батичина) је било 25 кућа и 1 удовица; сви заједно плаћали су дажбине у износу од 4.035 акчи.⁵⁰² Од 1516. године овде се одржавају седмични пазар и вашар; сточни пазар о Св. Прокопију (21. јул) држи се и данас у Баточини.⁵⁰³ У то време село насељава искључиво влашко становништво; даје цео ушур и бави се највише виноградарством; приход износи 6.380 акчи.⁵⁰⁴ Крајем двадесетих година у Баточини је забележен највећи број становника: 66 кућа, 15 нежењених и 2 муслимана, оба исламизирана; осим раје, било је и влаха: 49 кућа, 65 одраслих мушких глава, 4 муслимана, од којих 1 исламизиран, 1 одрасла мушка глава и 1 удовица. Приход од села износио је 12.489 акчи.⁵⁰⁵ На путописце XVI века Баточина оставља утисак села,⁵⁰⁶ чак рђавог села.⁵⁰⁷ По Шт. Герлаху, међутим, то је варошица са 20—30 сламних колиба.⁵⁰⁸ Турски пописи, почевши од 1536. године, бележе релативно мали број кућа у Баточини, што потврђује да је утисак путописаца тачан. Баточина је неко време, изгледа тридесетих година, била и напуштена. Године 1536. има 25 хришћанских, 3 муслиманске куће и 1 примићура, приход износи 2.988 акчи.⁵⁰⁹ Забележено је још да је село наново насељено и да његови становници имају обавезу да чувају путеве и поправљају мост, који је, вероватно, био на реци Лепеници. Из тог времена су, вероватно, остали називи: Стража, Стражевица и Стражевичко брдо.⁵¹⁰ Шездесетих година број муслиманских кућа пење се на 12, а уписан је 1 нежењен, док је хришћанских кућа било само 5, приход је износио 2.002 акче.⁵¹¹

⁴⁹⁶ Дефтер овчарине и торовине за кадилуке Београд, Смедерево и Јагодину No 21 (1596), 52/27.

⁴⁹⁷ Дефтер зијамета Смедеревског санџака No OAK 171/37 (s. d.), 3741.

⁴⁹⁸ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 154.

⁴⁹⁹ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 27.

⁵⁰⁰ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, 105.

⁵⁰¹ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 26.

⁵⁰² Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 161.

⁵⁰³ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 27.

⁵⁰⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 92.

⁵⁰⁵ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 173; Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 331.

⁵⁰⁶ М. А. Pigafetta, изд. P. Matković, нав. дело, Starine, XXII, 181.

⁵⁰⁷ P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 140.

⁵⁰⁸ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 52.

⁵⁰⁹ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 78.

⁵¹⁰ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 27.

⁵¹¹ Смедеревски дефтер No MXT 632 (s. d.), 38.

Готово исто стање регистровано је и у попису из времена владавине Мурата III — 11 муслиманских кућа, 1 неожењен и 4 хришћанске куће, приход 3.000 акчи.⁵¹² Од 1564. године, када се први пут помиње,⁵¹³ путници готово редовно коначе у каравансарају. По барону Вратиславу, био је велики,⁵¹⁴ а Кикле бележи да је леп и да се зове Бали Хаџи Ахмедов хан.⁵¹⁵ Евлија Челебија, пак, тврди да је нов,⁵¹⁶ па је могућно да је овде реч о хану који је у то време саграђен наместо старог. Успомена на овај хан сачувала се у називу поља Аништа.⁵¹⁷ Џамија, коју помињу Кикле⁵¹⁸ и Евлија Челебија,⁵¹⁹ изграђена је, можда, чим је Баточина добила своје прве муслиманске становнике, а сигурно у другој половини XVI века, када је њихов број био знатнији. Осамдесетих година обавезује се становништво Баточине да храни поштанске коње,⁵²⁰ што значи да је тада ту подигнута и мензилхана. По Ј. Хамеру, 1593. године, Синан-паша, пролазећи с војском за Београд, наредио је да се ту подигне хан и око њега паланка.⁵²¹ Овај податак збуњује утолико што је овде већ постојао један хан, односно каравансарај, а путописци XVII века не помињу у Баточини два хана. По Евлији Челебији, обим паланке је износио 800 корака; имала је једну капију, градског заповедника и посаду од 50 војника. Осим поменутог џамије и хана, ту се налазило још и неколико дућана и више сиротињских кућа.⁵²² У путописној литератури Баточина се појављује под следећим именима: Wadischna, Waclisna, Waknia, Batisna, Badutnič, Palaschin, Batozschina, Batodschin, Badatschin, Batiza, Wadaschin, Batotschin, Budassina и Budessina.

ДОБРОВОДИЦА. — Село јужно од Баточине. Првобитно насеље било је у селишту, под Стражевицом, и постојало је, судећи по многобројним налазима, већ у време Римљана. Џидовско гробље и Црквина упућују на претпоставку да је било насељено и у средњем веку.⁵²³ У време првог турског пописа, 1476/78. године, ту постоји 21 кућа, расуте су, приход од половине ушура износи 1.175 акчи.⁵²⁴ У XVI веку то је село насељено искључиво хришћанским становништвом; број кућа је углавном мали: 1516. — осим влаха који ту станују и дају дажбине одсеком, ту живи и 5 рајинских кућа, приход износи 440 акчи.⁵²⁵ Највећи је број становника крајем двадесетих година; поред влаха — 23 куће, 35 одраслих мушких глава, 1 удовица, 2 ратаја, 4 одрасле мушке главе и једна удовица⁵²⁶ — ту постоји и 28 рајинских кућа (држе две баштине) и 5 неожењених, приход од села износи

⁵¹² Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 118.

⁵¹³ P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, LXXXIV, 86.

⁵¹⁴ Исти, нав. дело, Rad JAZU, CXXX, 140.

⁵¹⁵ P. Самарџић, нав. дело, 196.

⁵¹⁶ Evlija Celebi, изд. H. Šabanović, нав. дело, 68.

⁵¹⁷ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 27.

⁵¹⁸ P. Самарџић, нав. дело, 196.

⁵¹⁹ Evlija Celebi, изд. H. Šabanović, нав. дело, 68.

⁵²⁰ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 118.

⁵²¹ J. Hammer, нав. дело, III, 220.

⁵²² Evlija Celebi, изд. H. Šabanović, нав. дело, 68.

⁵²³ Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 27, 92.

⁵²⁴ Смедеревски дефтер No 16 (1476—78), 243.

⁵²⁵ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 100.

⁵²⁶ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 295.

2.845 акчи.⁵²⁷ Међутим, већ у попису из 1536. године у Доброводици налазимо само 24 рајинске куће и 6 неожењених, приход износи 3.403 акче.⁵²⁸ Тај број ће се, углавном, задржати до краја XVI века: 1560. — 16 кућа, 7 неожењених и 1 примићур, приход 3.942 акче,⁵²⁹ и у време владавине Мурата III — 28 кућа, држе једну баштину, приход 6.000 акчи.⁵³⁰ У овом последњем попису забележено је да становници хране три поштанска коња и из текста се види да су ту обавезу имали и раније.⁵³¹

ГРАБОВАЦ или **ГРАБОВИЦА**. — Данас у Лепеници нема уопште села под овим именом, а нема га ни у ранијим пописима. Међутим, у селу Брзану постоји селиште Грабовица, које се налази уврх Грабовачког потока, као и остаци старог пута,⁵³² па би ту могло да буде то некадашње село Грабовац или Грабовица. То је утолико верованије што се у аустријском попису из 1718. године на овом простору, отприлике, помиње село Грабовац.⁵³³ У попису из 1516. године село Грабовац било је насељено становништвом са влашким статусом: 6 кућа и 4 неожењена, и војницима. Сви су давали ушур, и приход од влашког дела становништва износио је 1.515 акчи.⁵³⁴ Крајем двадесетих година, поред села Грабовца које је било насељено влашким становништвом: 3 куће, 10 одраслих мушких глава, 1 удовица,⁵³⁵ и рајом: 44 куће, 8 неожењених и 5 баштина, приход 7.995 акчи,⁵³⁶ помињу се још два села под овим именом: Горњи Грабовац и Доњи Грабовац, оба насељена власима. У првом је било 26 кућа, 32 одрасле мушке главе, 1 муслиман и 1 удовица,⁵³⁷ а у другом 31 кућа, 38 одраслих мушких глава, 1 ратај и 1 одрасла мушка глава.⁵³⁸ У следећем попису, из 1536. године, помињу се само села Грабовац и Горњи Грабовац. Прво је имало 13 кућа и 1 примићура, приход је износио 2.000 акчи,⁵³⁹ а друго 8 кућа, 4 неожењена и 1 примићура, приход 1.344 акче.⁵⁴⁰ Средином XVI века помиње се само село Грабовац, које је имало 27 кућа и 15 неожењених; од тога су 22 имале дербенцијски статус, јер се село налазило на опасном месту; приход, по обичају дербенцијском, износио је 1.964 акче.⁵⁴¹

РАЧНИК. — Село југоисточно од Багрдана. У XVI веку забележено је само у попису који је настао после 1550. године. Тада је имало 22 куће и 15 неожењених; приход од села износио је 3.921 акчу.⁵⁴²

⁵²⁷ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 216.

⁵²⁸ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 52.

⁵²⁹ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 38.

⁵³⁰ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 120.

⁵³¹ Исто.

⁵³² Т. Радивојевић, нав. дело, Насеља, 7, 33, 35.

⁵³³ Д. Пантелић, нав. дело, Споменик, ХСVI, 24.

⁵³⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 130, 131.

⁵³⁵ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 364.

⁵³⁶ Смедеревски дефтер No 978 (1528—30), 72, 73.

⁵³⁷ Дефтер влаха Смедеревског санџака No 1011 (1528), 342.

⁵³⁸ Исто, 341.

⁵³⁹ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 20.

⁵⁴⁰ Исто, 36.

⁵⁴¹ Смедеревски дефтер No МХТ 636 (s. d.), 7.

⁵⁴² Исто, 139.